Streszczenie

Na przestrzeni ostatnich lat obserwujemy stale nasilające się ruchy migracyjne ludności z państw Europy Wschodniej (Białoruś, Ukraina), Bliskiego Wschodu, Afryki Północnej, republik Federacji Rosyjskiej do państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym do Polski. Bez względu na to, czy są one warunkowane czynnikami ekonomicznymi, czy istniejącym zagrożeniem dla życia bądź zdrowia – generują ogromne zapotrzebowanie na usługi tłumaczeniowe. Osoby przybywające do państwa przyjmującego w przeważającej mierze nie tylko nie władają jego językiem urzędowym, ale i mają ograniczone kompetencje kulturowe, różny zakres wiedzy uprzedniej, co utrudnia im nawiązanie konstruktywnego dialogu i porozumienia w nowej społeczności. W tej sytuacji usługi tłumaczeniowe *sensu stricto*, związane wyłącznie z pośrednictwem językowym mogą okazać się niewystarczające.

W świetle zasygnalizowanych spostrzeżeń postanowiliśmy pochylić się nad zagadnieniem przekładu ustnego środowiskowego, noszącego charakter interakcji trzech stron komunikacji – w tym tłumacza, kładąc szczególny nacisk na potrzeby odbiorców przekładu w środowisku imigrantów.

Przekład środowiskowy prawdopodobnie jest najstarszym typem tłumaczeń. Mimo to jego pozycja w dalszym ciągu jest nieustabilizowana. W niniejszej pracy staraliśmy się zaprezentować historię rozwoju tej odmiany tłumaczenia ustnego, ze szczególnym uwzględnieniem działań obecnie podejmowanych, które mają sprzyjać jej rozwojowi i profesjonalizacji. Zasygnalizowaliśmy niektóre z czynników, wpływających na trudność stworzenia jednolitych reguł przekładu środowiskowego. Wśród nich znajduje się m.in. odmienne pojmowanie specyfiki przekładu środowiskowego w różnych krajach, przejawiające się akcentowaniem innych wymiarów komunikacji – od pośrednictwa językowego do pośrednictwa kulturowego oraz jego społecznego charakteru, a także różne spektrum sytuacji wchodzących w jego zakres – od usług językowych na rzecz imigrantów aż po całość tłumaczenia dwustronnego. Zaproponowaliśmy własną definicję przekładu środowiskowego, w której wyeksponowana została osoba tłumacza oraz uwzględniona rozpiętość zdarzeń komunikacyjnych, mieszczących się w ramach przekładu środowiskowego. Podjęliśmy próbę wskazania miejsca tłumaczenia środowiskowego w typologiach przekładu. Celem naszej analizy było wykazanie, że niesłuszne jest wyłączenie omawianego typu tłumaczenia poza ramy przekładu i usytuowanie go wyłącznie w kategoriach pośrednictwa językowego z uwagi na brak konstytutywnej cechy przekładu, jaką jest ekwiwalencja. Aby dowieść tej tezy, dokonaliśmy analizy różnorodnych stanowisk

badawczych w zakresie koncepcji ekwiwalencji. Wykazaliśmy, że wielość definicji i punktów widzenia na pojęcie ekwiwalencji nie daje podstaw do wykluczenia tłumaczenia środowiskowego poza ramy przekładu. Zaproponowaliśmy jednocześnie rozgraniczenie usług w zakresie komunikacji na rzecz imigrantów na pośrednictwo językowe i tłumaczenie środowiskowe. Za kryterium różnicujące przyjęliśmy profil zawodowy osoby wykonującej tłumaczenie.

Jak sygnalizowaliśmy powyżej, początek XXI wieku wpisał się na karty historii jako okres wzmożonych migracji do Europy. Dlatego też w kolejnym podrozdziale nakreśliliśmy główne czynniki polityczne i społeczne, które je wywołały. Pokrótce zaprezentowaliśmy skalę tego zjawiska w Polsce na przestrzeni lat 2006-2020. Rozpatrzyliśmy dwa konteksty – pozaekonomiczny i ekonomiczny. W świetle naszych badań było to o tyle istotne, gdyż pozwoliło zaobserwować rosnącą dynamikę migracji do Polski, co z kolei sygnalizuje rzeczywisty wymiar zapotrzebowania na usługi tłumaczeniowe wpisujące się w nurt przekładu środowiskowego.

W dalszej części pracy omówiona została pozycja tłumacza w schemacie komunikacji przekładowej. Naszym celem było zaprezentowanie niektórych z istniejących modeli. Wyszliśmy od koncepcji *Organon-Modell* Karla Bühlera, która położyła podwaliny pod dalsze badania nad komunikacyjnymi aspektami wypowiedzi. Zaprezentowane zostały koncepcje zaproponowane przez Romana Jakobsona, Otto Kadego, Romana Lewickiego, Danicę Seleskovitch i Marianne Lederer, Hellę Kirchhoff, Franza Pöchhackera, Silvię Kalinę, Katarzynę Kruk-Junger.

Staraliśmy się również zasygnalizować problemy związane z etyką zawodową tłumaczy świadczących usługi na rzecz imigrantów. Wskazano na specyfikę pracy tłumaczy środowiskowych z towarzyszącymi im dylematami moralnymi. Wynikają one z rozdarcia pomiędzy świadomością istniejących norm, m.in. w zakresie bezstronności w tłumaczeniu, wierności tłumaczenia utożsamionego z oddaniem całości treści niczego nie ujmując, nie dodając ani nie zmieniając, zachowania formy gramatycznej, a niemożnością ich pełnego wdrożenia z uwagi na specyficzny charakter zdarzenia komunikacyjnego, w którym biorą udział osoby o nierównym zakresie praw, ograniczonym bikulturyźmie i innym, często uboższym zakresie wiedzy uprzedniej jednej ze stron (najczęściej imigranta).

Nadrzędnym celem niniejszej rozprawy było poznanie i zaprezentowanie potrzeb rzeczywistych odbiorców przekładu w środowisku imigrantów. Nasza uwaga została skoncentrowana na oczekiwaniach cudzoziemców wobec osoby tłumacza, jego kompetencji zawodowych, podejmowanych przez niego działań i ról, jakie ma do spełnienia podczas

komunikacji z jego udziałem. Usytuowanie wskazanego problemu w centrum zainteresowań badawczych jest propozycją wypełnienia luki poznawczej w badaniach nad percepcją roli tłumacza środowiskowego i oczekiwań imigrantów wobec jego osoby.

Wskazana część pracy powstała w oparciu o sondaż diagnostyczny. W formularzu ankiety wyodrębnione zostały trzy części tematyczne. Pierwsza dotyczy kwalifikacji zawodowych tłumacza. W drugiej znajdujemy liczne odwołania do zasad etyki zawodowej. Celem, który nam przyświecał było poznanie punktu widzenia imigrantów na kwestie wynikające z istniejących norm i określenie, czy oczekiwania cudzoziemców korespondują z obowiązującymi regułami przekładu. W trzeciej części tematycznej skoncentrowaliśmy się na zagadnieniach związanych z oczekiwaniami imigrantów w zakresie ról pełnionych przez tłumacza w akcie komunikacji przekładowej. Punktem wyjścia naszych badań stała się ich klasyfikacja zaproponowana przez Rodę P. Roberts. Według badaczki tłumacz oprócz pośrednika językowego wciela się w role pomocnika, obrońcy (adwokata), pośrednika kulturowego i rozjemcy (mediatora)[1].

Przeprowadzone badania ankietowe wykazały, że respondenci oczekują, iż usługi tłumaczeniowe będą świadczone przez osoby profesjonalnie do tego przygotowane. Analiza materiału badawczego ujawniła również stanowiska, które nie korespondują z zasadami etyki zawodowej. Przeważająca część osób ankietowanych dała tłumaczom przyzwolenie na szerszy zakres aktywności, aniżeli wynika on z zapisów *Kodeksu zawodowego tłumacza przysięgłego*. Poglądy respondentów w głównej mierze nie są spójne z zasadą bezstronności, wierności tłumaczenia oraz „niewidzialności" tłumacza w akcie komunikacji. W nawiązaniu do oczekiwań respondentów w zakresie ról pełnionych przez tłumacza przeprowadzone badania wykazały, że osoby poddane badaniu ankietowemu chcą, żeby tłumacz był nie tylko pośrednikiem językowym, lecz aby jego działania obejmowały również okazywanie pomocy, pośrednictwo kulturowe, obronę interesów imigrantów, pomoc w rozstrzygnięciu ewentualnych konfliktów pomiędzy stronami komunikacji. Najbardziej oczekiwanymi aktywnościami tłumacza w ocenie respondentów są kolejno: okazywanie pomocy cudzoziemcom, pośrednictwo kulturowe, obrona interesów cudzoziemca, pośrednictwo językowe *sensu stricto* i pomoc w rozstrzyganiu ewentualnych sporów pomiędzy stronami.

W części empirycznej pracy dążyliśmy również do wskazania, czy wiek, płeć oraz wykształcenie respondentów w ujęciu statystycznym wpływają na prezentowane przez nich

---

[1] Roberts R.P., 1997, „Community Interpreting Today and Tomorrow". W: Carr S.E., Roberts R.P., Dufour A., Steyn D. (eds.), *The Critical Link: Interpreters in the Community*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 7-26.

poglądy, w zakresie ich oczekiwań wobec przygotowania merytorycznego osoby wykonującej tłumaczenie, podejmowanych przez nich działań oraz pełnionych funkcji.

Przeprowadzona analiza statystyczna wykazała istotne różnice w odpowiedziach respondentów przy uwzględnieniu wybranych cech.

Płeć miała istotny wpływ na odpowiedź dotyczącą:

- strony, z którą powinien utożsamiać się tłumacz,
- potrzeby tłumaczenia leksyki obscenicznej, przekleństw, wulgaryzmów, które występują w wypowiedziach stron,
- potrzeby pełnienia przez tłumacza funkcji „przezroczystego przekaźnika informacji", nierealizującego żadnych innych aktywności.

Wiek badanych miał istotny wpływ na odpowiedź dotyczącą:

- potrzeby doskonalenia kwalifikacji zawodowych przez tłumacza,
- najbardziej oczekiwanej funkcji tłumacza polegającej na obronie interesów cudzoziemca.

Wykształcenie badanych miało istotny wpływ na odpowiedź dotyczącą:

- wykształcenia tłumacza,
- potrzeby doskonalenia przez tłumacza kwalifikacji zawodowych,
- potrzeby zachowania prze tłumacza bezstronności,
- potrzeby zachowywania przez tłumacza tajemnicy zawodowej,
- potrzeby obrony przez tłumacza interesów cudzoziemca,
- najbardziej oczekiwanej funkcji tłumacza polegającej na pośrednictwie językowym *sensu stricto*, bez angażowania się tłumacza w żadne inne aktywności,
- najbardziej oczekiwanej funkcji tłumacza polegającej na okazywaniu pomocy cudzoziemcowi.

W części podsumowującej badania zaprezentowano projektowany obraz tłumacza środowiskowego, który wyłonił się z odpowiedzi udzielanych przez respondentów. Wskazano również na zabiegi, które w ocenie osób ankietowanych tłumacz podczas wykonywania tłumaczenia może stosować, a których nie powinien, a także na pożądane przez cudzoziemców aktywności tłumacza. Dokonano charakterystyki istotnych pod względem statystycznym różnic w odpowiedziach osób ankietowanych przy uwzględnieniu zmiennych nominalnych *płeć*, *wiek* i *wykształcenie*. Wskazano, która z wyróżnionych cech ma najbardziej istotny wpływ na odpowiedzi respondentów.

Całość pracy podsumowuje zakończenie oraz wykaz bibliografii, załączniki, w których zamieszczono wzór ankiety w języku rosyjskim, tłumaczenie wzoru ankiety na język polski, dane dotyczące częstości występowania poszczególnych odpowiedzi, a także spis tabel, rysunków i wykresów.

Monika Sedowska